

The Stylistic Analysis of Persian Prose During the Growth and Development Period Based on the Process of Constituent Extrapolation

Elham Mizban

Ph.D. candidate of linguistics. Department of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Ali Alizadeh *

Associate professor, Department of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Shahla Sharifi

Associate professor, Department of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Abstract

This study, considering the optional nature of the extraction of constituents such as relative clauses and prepositional phrases appearing as modifiers of nominal heads, investigates these factors during the growth and development period of the Persian language. To this end, a systematic random sampling of 12 texts from this period was conducted, and sections totaling 120,000 words were examined. The findings indicate that the relative clause is the most frequently extracted constituent during the growth and development period of New Persian, followed by the prepositional phrase. Additionally, by dividing this period into two stylistic subsections: plain prose (nathr-e morsal) and artistic prose (nathr-e fanni), it was shown that there is a significant difference in the frequency and grammatical weight of the extracted constituents between these two styles. The frequency of constituent extraction is higher in the plain prose period and significantly lower in the artistic prose period. Accordingly, in line with the stylistic analysis of plain prose, which is simple, similar to

* Corresponding Author: alalizadeh@um.ac.ir

How to Cite: Mizban, E., Alizadeh, A., Sharifi, Sh.. (2024). The Stylistic Analysis of Persian Prose During the Growth and Development Period Based on the Process of Constituent Extrapolation. *Literary Language Research Journal*, 2(6), 101- 136. doi: 10.22054/JRLL.2024.82114.1108

narrative language, with short sentences and easy processing, the rate of constituent extraction that facilitates text processing is higher. Conversely, in line with the characteristics of technical prose, which is complex, obscure, and consists of long and convoluted sentences, the rate of constituent extraction is reported to be lower. Thus, it seems that the significant alignment of constituent extraction frequency with previous stylistic studies indicates that the syntactic criterion of constituent extraction can be used alongside other common indicators in the stylistic analysis of Persian prose.

1. Introduction

The Persian language, as a significant branch of the Indo-European language family, has undergone substantial transformations throughout its historical development. These changes, manifested across three major periods - Old Persian, Middle Persian, and New Persian - have shaped its current linguistic structure. The New Persian period, spanning from the 4th to the 14th century AH (10th to 20th century CE), provides an invaluable repository of written works in both prose and poetry. The study of linguistic evolution during this period not only contributes to the preservation of this rich heritage but also facilitates a deeper understanding of Persian's structural development.

2. Research Methodology

This study focuses on the growth and development period of New Persian (3rd to 7th century AH), examining the optional nature of the extraposition, particularly of relative clauses and prepositional phrases. The research corpus consists of 12 texts from this period, with 10,000 words analyzed from each text, totaling 120,000 words. The methodology employed systematic random sampling, selecting three works from three different authors with narrative prose from each century. Statistical analysis was conducted by using SPSS software and employing both descriptive and inferential statistical methods.

3. Results and Analysis

The analysis of syntactic constituents in Classical Persian texts uncovers critical insights into the distribution and nature of extraposed constituents. From a corpus of 1,057 constituents, extraposed relative

clauses dominate, making up 833 cases (79%), while extraposed prepositional phrases include only 220 cases (21%). This preference for relative clause extraposition highlights a characteristic of Classical Persian syntax. A significant contrast is shown between the plain prose (*nathr-e morsal*) and artistic prose (*nathr-e fanni*) periods; with the plain prose period yielding 693 extracted constituents versus 364 in the technical period, which indicates a 48% decrease. This reduction marks a shift in syntactic complexity and stylistic approaches. Further analysis of grammatical weight reveals an evolution in Persian prose. The average grammatical weight of extraposed relative clauses increased from 5.95 in the plain prose period to 6.82 in the technical period. This suggests that as Persian prose has moved towards artistic styles by adopting more complex syntactic structures. Statistical Mann-Whitne U test ($p < 0.001$) confirm these differences as systematic changes in prose style. The inverse relationship between the frequency of extraposition and grammatical weight illustrates a deliberate shift towards complexity in the technical period. This aligns with the evolution of Persian literary prose, marked by sophisticated syntax for rhetorical effect. The findings indicate a cultural and linguistic shift in Persian literature, where technical writers preferred complex structures to achieve aesthetic and rhetorical goals.

4. Discussion and Theoretical Framework

The study of constituent extraposition patterns in Classical Persian reveals significant insights into historical syntax and stylistic evolution. During the technical prose period, a decline in constituent extraposition coincided with increased sentence complexity and length, highlighting the interplay between syntactic structure and literary style. This is particularly evident in technical prose, where complex syntax was used to showcase linguistic sophistication and aesthetic beauty. The research also offers theoretical insights into syntactic change in Classical Persian, showing a bidirectional relationship between syntactic complexity and stylistic evolution. Constituent extraposition played a crucial role in historical syntax, balancing grammatical and stylistic functions. Writers skillfully managed structural complexity and communicative clarity, a balance that became more nuanced as Persian prose styles evolved from plain to technical forms. Methodologically, the present study positions

constituent extraposition as a metric for stylistic analysis which in turn provides a quantitative framework for examining historical syntax. By integrating grammatical weight analysis, it offers a new perspective for the study of syntactic changes, allowing for comparisons across historical periods. This approach combines traditional linguistic analysis with quantitative methods, offering a tool for analyzing Classical Persian texts. The findings suggest that development of the Persian prose style was complex, involving multiple linguistic levels. Technical prose writers manipulated syntax to achieve stylistic goals which reflect broader cultural and intellectual shifts in Persian society. This transformation linked literary complexity with scholarly achievement, illustrating how syntax and style changes can mirror and influence societal trends.

5. Conclusion

This research considers constituent extraposition as a significant metric in Persian prose stylistic analysis, which reveal distinctions between plain and technical prose periods. The study's findings demonstrate that syntactic changes, particularly in extraction frequency and grammatical weight, parallel the broader stylistic evolution of Classical Persian literature. By introducing constituent extraposition as a quantifiable measure and examining its relationship with grammatical weight across different periods, this research provides new methodological tools for analyzing historical Persian texts. The transformation from plain to technical prose style emerges as a comprehensive process encompassing not only lexical and semantic shifts but also fundamental syntactic changes. These structural modifications, characterized by decreased constituent extraction and increased complexity, reflect the development of Persian toward greater literary sophistication and stylistic refinement.

Keywords: Relative Clause Extraposition, Constituent Extraposition, Narrative Prose, The Growth and Development Period of Persian, New Persian, Stylistics.

تحلیل سبک‌شناختی نثر فارسی در دوره رشد و تکوین برمبنای فرایند خروج سازه‌ها

کاندیدای دکتری زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

الهام میزبان

دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

علی علیزاده

دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

شهلا شریفی

چکیده

پژوهش حاضر با بررسی ماهیت اختیاری خروج سازه‌هایی چون بند موصولی و گروه حرف اضافه‌ای که در نقش توصیف‌کننده هسته اسمی ظاهر می‌شوند، به مطالعه این عوامل در دوره رشد و تکوین زبان فارسی و تأثیر آن بر زبان ادبی آثار این دوره پرداخته است. به این منظور، با نمونه‌گیری تصادفی نظام‌مند از ۱۲ اثر این دوره، بخش‌هایی به تعداد ۱۲۰۰۰۰ واژه بررسی شد. نتایج پژوهش نشان داد که بیش‌ترین سازه خروج‌یافته در دوره رشد و تکوین فارسی نو متعلق به بند موصولی است، بعد از آن گروه حرف اضافه‌ای قرار دارد. هم‌چنین با تقسیم این دوره از حیات زبان فارسی به دو زیربخش سبک‌شناختی نثر مرسل و نثر فنی، مشاهده شد که تفاوت معناداری میان فراوانی و وزن دستوری سازه‌های خروج‌یافته در این دو دوره وجود دارد. فراوانی خروج سازه در دوره نثر مرسل بیشتر و در دوره نثر فنی به شکل معناداری کمتر است. براساس تحلیل‌های سبک‌شناختی در نثر مرسل که نثری ساده، نزدیک به زبان روایی با جملاتی کوتاه و پردازش آسان است، میزان خروج سازه که پردازش متن را تسهیل می‌کند، بالاتر بوده است. در مقابل، نثر فنی که پیچیده و دیرپاب، با جملات بلند و درهم تنیده است، میزان خروج سازه‌های کمتری دارد. ازاین‌رو، همسویی معنادار فراوانی خروج سازه‌ها با مطالعات سبک‌شناسی پیشین، نشان‌دهنده آن است که معیار نحوی خروج سازه‌ها می‌تواند شاخصی باشد در کنار سایر معیارهای معمول، و در مطالعات سبک‌شناسی نثر فارسی به کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: خروج بند موصولی، خروج سازه، متون روایی، فارسی نو، دوره رشد و تکوین، سبک‌شناسی.

* نویسنده مسئول: alalizadeh@um.ac.ir

۱. مقدمه

زبان فارسی یکی از شاخه‌های زبان هندو اروپایی است که مانند بسیاری از زبان‌های زنده دنیا در دوران حیات خود تحولات گوناگونی را از سر گذرانده است و به‌طور کلی به سه دوره فارسی باستان، فارسی میانه، و فارسی نو تقسیم می‌شود. از میان ادوار یادشده، دوره اخیر که با نام "فارسی نو" شناخته می‌شود و از قرن چهارم تا قرن چهاردهم (اکنون) را دربرمی‌گیرد، دارای میراث گران‌بهایی از منابع مکتوب است که به دو شکل نظم و نثر در اختیار علاقه‌مندان این حوزه قرار دارد. مطالعه و بررسی تحولات گوناگون این زبان در دوره یادشده هم به حفظ و نگهداری این گنجینه زبانی کمک شایانی می‌نماید؛ و هم زمینه‌ساز شناخت بیشتر و بهتر این زبان می‌گردد. این پژوهش با تأکید بر اهمیت مطالعه تغییرات زبانی، قصد دارد با بررسی سازه‌های اختیاری فارسی مانند "بند موصولی" و "گروه حرف اضافه‌ای" الگوهای رواج و تغییر رفتار این سازه‌ها را در دوره رشد و تکوین فارسی نو بشناسد.

طبق نظر ناتل خانلری (۱۳۶۵: ۱/۳۵۷) این دوره از شروع شکل‌گیری فارسی نو در قرن سوم هجری تا قرن هفتم هجری را شامل می‌شود؛ دوره‌ای که فارسی نو آغاز به حیات کرده و تحولات متعددی را در جنبه‌های آوایی، ساخت واژه، و نحوی پشت سر گذاشته است. با وجود این تنوع زبانی، متون باقی‌مانده از این دوره به دو زیرمجموعه سبک‌شناختی عمده تقسیم می‌شوند: متون نثر مرسل و متون نثر فنی. متون نثر مرسل به قرون چهارم و پنجم هجری تعلق دارند و متون نثر فنی در قرن‌های ششم و هفتم هجری نوشته شده‌اند. در تمایز نثر مرسل و فنی، پژوهشگران ویژگی‌های متعددی را برشمرده‌اند که از جمله آن‌ها صفا (۱۳۶۳) اطناب و کاربرد عبارت‌های طولانی‌تر و مفصل‌تر در نثر فنی را نام می‌برد. همان‌طور که در ادامه به تفصیل خواهد آمد، یکی از عواملی که در طولانی‌تر و پیچیده‌تر شدن عبارات نقش دارد، کارگرفتِ بندهای وابسته با هدف ارائه توصیفات و توضیحات بیشتر در درون جملات است. یکی از دلایل حضور این ویژگی در آثار نثر آن است که نویسندگان این دوره بر خلاف پیشینیان خود، زبان را فقط ابزاری برای انتقال معنا نمی‌دانستند و در تولید متن به عواملی چون

خلق زیبایی، ابداع مفاهیم پیچیده، و ایجاد تصاویر گوناگون از طریق ارائه توصیفات مختلف نظر داشته‌اند. این عوامل بعدها از ویژگی‌های زبان ادبی شناخته شد و تا قرن‌ها بعد کم‌وبیش تسلط خود را بر نثر فارسی ادامه داد.

پژوهش حاضر با در نظر گرفتن اهمیت دوره رشد و تکوین زبان فارسی و نقش آن در درک روند تغییرات زبانی، و با تکیه بر معیار نحوی خروج سازه‌های اختیاری بر درک و شناخت سبک‌شناختی آثار این دوره متمرکز است. هدف آن بررسی منابع نثر فارسی دوره رشد و تکوین از منظر عواملی چون خروج و بسامد سازه‌ها و الگوهای تغییرات رفتاری آن‌ها و تحلیل تأثیر این عوامل بر زبان ادبی این آثار است. از این رو، این تحقیق به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

۱. ظهور و بروز سازه‌های خروج‌یافته در دوره رشد و تکوین فارسی نو چگونه است؟
۲. چه ارتباطی میان رفتار سازه‌های "بند موصولی" و "گروه حرف اضافه" و خروج آن‌ها از جایگاه اصلی، و شاخص‌های سبکی نثر مرسل و فنی وجود دارد؟

۲. ملاحظات نظری و پیشینه پژوهش

دوره فارسی باستان طبق تعریف ابوالقاسمی از سال ۱۰۰۰ پیش از میلاد (زمان ورود ایرانیان به فلات ایران) تا سال ۳۳۱ پیش از میلاد (زمان سقوط هخامنشیان) است (۱۳۷۳: ۱۴). پس از این دوره، از زمان قتل داریوش سوم تا روی کار آمدن یعقوب لیث صفاری در سال ۸۶۷ میلادی، دوره فارسی میانه آغاز می‌شود که در آن گونه‌های مختلف فارسی در نقاط مختلف جغرافیایی و زمانی رایج بودند. با پایان دوره میانه، فارسی دری به عنوان گونه‌ای رسمی‌تر از سایر انواع فارسی شناخته شد و دوره فارسی نو آغاز شد. این دوره که از سال ۸۶۷ میلادی شروع شده و تا امروز ادامه دارد، بیش از ۱۱۵۰ سال قدمت دارد (همان: ۱۲۳). در این دوره طولانی، اگرچه گاهی رونق فارسی دری کاهش یافت یا به حاشیه رانده شد، اما به حیات خود ادامه داد و اکنون گنجینه‌ای از متون نظم و نثر در موضوعات مختلف علمی، ادبی، عرفانی،

مذهبی و اداری از آن زبان بر جای است. با این حال، وضعیت فارسی نو در این بازه زمانی یکسان نبوده است. از زمان روی کار آمدن یعقوب لیث صفاری، فارسی دری کم‌وبیش زبان رسمی شناخته شد، اما حدود چهار قرن طول کشید (اوایل قرن چهارم تا قرن هفتم هجری) تا جایگاه خود را به عنوان زبان رسمی در میان اقشار مختلف درباریان، ادیبان، شعرا و نویسندگان تثبیت کند (ناتل خانلری، ۱۳۶۵: ۱/۳۵۷).

در کنار نگاه کلان خانلری به فارسی نو و تقسیم آن به سه دوره اصلی رشد و تکوین، فارسی مدرسی، و فارسی اخیر، نگاه‌ها و منظرهای مختلف دیگری نیز وجود دارد. برای مثال شمیسا (۱۳۹۶) با نگاهی سبک‌شناختی متون فارسی نو را به دوره‌های کوتاه‌تری تقسیم می‌کند که عبارت‌اند از: ۱. دوره نثر مرسل یا خراسانی (قرن چهارم و پنجم هجری)؛ ۲. دوره نثر فنی (قرن ششم و هفتم هجری)؛ ۳. دوران نثر تلفیقی (قرن هشتم تا انتهای قرن نهم و دوره صفویه)؛ ۴. زمانه نثر غیرفصیح (قرن دهم و صفویه تا انتهای قرن یازدهم)؛ ۵. نثر بازگشت (قرن دوازدهم و قاجار تا انتهای قرن سیزدهم و مشروطه)؛ و ۶. نثر معاصر (از مشروطه تا کنون). پژوهش حاضر با تمرکز بر نثر دوره رشد و تکوین فارسی، به مطالعه آن دسته از متون این دوره می‌پردازد که طبق تقسیم‌بندی شمیسا (۱۳۹۶) و شاخص‌های سبک‌شناختی، به متون نثر مرسل و نثر فنی شهرت دارند.

سازه‌های تحلیل شده در پژوهش حاضر تا کنون از جنبه‌های متنوعی بررسی شده‌اند. ملیسون و بلیک^۱ (۱۹۷۴) بند موصولی^۲ را جمله وابسته‌ای تعریف می‌کنند که به توصیف یک سازه در جمله مستقل می‌پردازد. این توصیف ممکن است شامل تعریف، مشخص کردن کیفیت، یا متمایز کردن یک هسته اسمی باشد. بند موصولی معمولاً با استفاده از یک نشان‌دهنده یا ضمیر موصولی معرفی می‌شود، اما در زبان فارسی فقط با حرف موصولی "که" وارد جمله می‌شود و به دلیل نبود ضمیر موصولی، فارسی فاقد حالت دوم معرفی بند موصولی

1. Mallinson & Blacke
2. Relative Clause (RC)

است. از سوی دیگر، اندروز^۱ (1975) هر سازه‌ای که از نظر معنایی ساختاری شبیه بند موصولی داشته باشد را "بند وابسته" می‌داند. به زعم او، چنین سازه‌ای زمانی بند وابسته محسوب می‌شود که به توصیف یک سازه بیرونی پردازد و از طریق سازه‌ای با معنایی نزدیک به مرجع خود ارتباط برقرار کند. گیون^۲ (2001) نیز بند موصولی را بندی وابسته می‌داند که اطلاعات مربوط به یکی از عناصر جمله پایه را ارائه می‌دهد طوری که آن عنصر هسته بند موصولی به شمار می‌رود و بند موصولی در نقش توصیف‌گر آن عمل می‌کند.

به‌طورکلی بند موصولی می‌تواند در جایگاه اصلی خود، در مجاورت هسته اسمی که توصیف می‌نماید باقی بماند، یا طی فرایند "خروج بند" به جایگاه پس از فعل منتقل شود. جمله ۱ نمونه آن دسته از بندهای موصولی است که با نام "بند موصولی کانونی"^۳ شناخته می‌شوند. این نوع بند خروج نیافته و در جایگاه کانونی خود در مجاورت اسم هسته قرار دارد.

(۱) این تدبیرها که در پیش داشت همه بر وی تباه شد (بیهقی، ۱۴۰۳: ۱۳)

در مقابل در جمله ۲ بند موصولی از جایگاه بی‌نشان خود در مجاورت گروه اسمی "آن نواحی" خروج یافته و پس از فعل جمله ظاهر شده است.

(۲) گروهی زنان در آن نواحی بودند که ابراهیم علیه‌السلام آنجا فرود آمده بود (طبری، ۱۳۵۶: ۱۶۲۵)

در تحلیل دلایل و نیز اثر پردازشی این نوع بند موصولی که به بند موصولی خروج یافته^۴ موسوم است، دیدگاه‌های متفاوتی مطرح شده است. خروج بند موصولی فرایندی اختیاری است و تأثیری بر دستوری بودن جمله ندارد. به همین دلیل، تحلیل دلایل حرکت این بند همیشه مورد توجه بوده است. برای مثال، گوبل^۵ (2013) این فرایند را اختیاری می‌داند و

1. Andrews
2. Givon
3. Relative Clause Canonical (CRCE)
4. Relative Clause Extraposed (ERCE)
5. Göbbel

معتقد است نمی‌توان آن را با یک انگیزه خاص توضیح داد. او اشاره می‌کند که عوامل متعددی مانند ساخت اطلاعی جمله و حتی عوامل آوایی در فعال‌سازی خروج این بند نقش دارند.

در مقابل، هاوکینز^۱ (1994) وزن دستوری را عامل مؤثری بر وقوع یا عدم‌وقوع فرایند خروج معرفی کرده است. وی با تعریف "حوزه ساخت سازه‌ای"^۲ به صورت فاصله بین عناصر بلافصل جمله تا هسته آخرین سازه بلافصل فعل، حرکت سازه‌های طولانی به انتهای بند را عامل مؤثری در کاهش این حوزه معرفی می‌نماید و چنین رخدادی را عاملی مؤثر در پردازش بهتر متن توسط شنونده یا خواننده می‌داند. فرانسیس^۳ (2010) نیز خروج بند موصولی را عاملی مؤثر در تسهیل پردازش متن می‌داند. از منظر نقش‌گرایی نیز بند موصولی و فرایند خروج آن از منظر عوامل گفتمانی و نقشی مورد توجه قرار گرفته است که می‌توانند بر خروج سازه مؤثر واقع شوند. در این حوزه افرادی چون روچمونت و کالیگور^۴ (1990) با بررسی بندهای موصولی انگلیسی و فرایند خروج آن، نقش ساخت اطلاعی در وقوع فرایند خروج را برجسته می‌دانند.

در کنار بند موصولی، سازه دیگری که می‌تواند در جایگاه توصیف‌کننده گروه اسمی ایفای نقش نماید، گروه حرف اضافه‌ای است. مشکوة‌الدینی گروه حرف اضافه‌ای را گروهی معرفی می‌کند که از یک حرف اضافه و یک گروه اسمی به‌عنوان وابسته آن تشکیل شده است (۱۳۷۷: ۲۲۱). به لحاظ عملکردی، قریب و همکاران (۱۳۷۳: ۲۳۴) حرف اضافه را کلمه‌ای می‌دانند که نسبت میان دو کلمه را برقرار می‌کند و کلمه بعد از خود را متمم قرار می‌دهد به شکلی که معنای کلمه اول بدون کلمه دوم ناتمام باشد. این گروه حرف اضافه‌ای هم می‌تواند در نقش توصیف‌کننده اسم عمل نماید. برای مثال در جمله^۳ گروه حرف

-
1. Hawkins
 2. phrasal combination domain
 3. Francis
 4. Rochemont & Culicover

اضافه‌ای "از نور" در توصیف هسته اسمی "خون" عمل کرده و بلافاصله پس از آن ظاهر شده است.

۳) چون شب آدینه شود حق تعالی خوانی **از نور** به دست فرشتگان آسمانی بفرستد (حکیم سمرقندی، ۱۳۴۷: ۶۸).

در مقابل در جمله ۴ گروه حرف اضافه‌ای "از مهاجران" که به توصیف و مشخص کردن گروه اسمی "مردی" می‌پردازد از جایگاه کانونی خود خارج شده و پس از فعل جمله ظاهر شده است.

۴) رسول علیه‌السلام بر جماعت بگذشت، مردی را دید **از مهاجران** (حکیم سمرقندی، ۱۳۴۷: ۲۱۶).

همسو با بند موصولی خروج‌یافته، این دست گروه‌های حرف اضافه‌ای با نام "گروه حرف اضافه‌ای خروج‌یافته"^۱ شناخته می‌شوند.

۳. پیشینه پژوهش در فارسی

عوامل مؤثر بر حرکت سازه‌ها به‌ویژه خروج بند موصولی در فارسی تا کنون از سه منظر صورت‌گرایی، نقش‌گرایی و شناختی مورد مطالعه قرار گرفته است. برخی از پژوهش‌هایی که بند موصولی را از منظر صورت‌گرایی مورد توجه قرار داده‌اند، بر ساخت نحوی بند تمرکز داشته و به شرح و تحلیل آن پرداخته‌اند. برای نمونه در پژوهش زاهدی و همکاران (۱۳۹۱) بند موصولی فارسی از منظر دستور حاکمیت و مرجع‌گزینی مورد مطالعه قرار گرفته و دلایل دستوری یا نادستوری بودن خروج برخی بندهای موصولی تبیین شده است. محمودی (۱۳۹۴) در پژوهش خود به تبیین نحوی بندهای موصولی و متممی در زبان فارسی پرداخته، و درصد شناسایی و تعریف ابزارهای صوری‌ای برآمده است که می‌تواند در زمینه شناسایی بندهای موصولی کمک‌کننده باشد.

1. Preposition Phrase Extraposed (PPE)

از منظر نقش‌گرایی نیز بند موصولی و فرایند خروج آن مورد توجه بوده است. آزموده و همکاران (۱۳۹۶) به اهدافی چون "ایجاد تقابل" و "پردازش آسان" به عنوان پیامدهای جابه‌جایی بند موصولی اشاره می‌کنند. راسخ‌مهند و همکاران (۱۳۹۱) نیز به بررسی اثر "طول بند موصولی" و نسبت آن با بند اصلی در فارسی معاصر پرداخته‌اند و تأثیر این عوامل را بر خروج بند موصولی مطالعه کرده‌اند.

بند موصولی فارسی از منظر شناختی نیز مورد توجه و مطالعه بوده است: بهرامی‌خورشید (۱۳۹۹) در پژوهش خود مفهوم‌سازی ذهنی بند موصولی فارسی را از دیدگاه شناختی تحلیل کرده است؛ آژیده و نغزگوی کهن (۱۴۰۲) نیز در مطالعه‌ای به «بررسی طرحواره‌های ساخت موصولی در زبان فارسی با رویکرد پیکره‌بنیاد» پرداختند و نشان دادند که سخن‌گویان فارسی ترکیب‌بندی‌های معنایی و نحوی معینی از ساخت موصولی را در موقعیت‌های مختلف به کار می‌برند.

در کنار مطالعه بند موصولی در متون فارسی معاصر رفتار بند موصولی، عوامل مؤثر در خروج آن، و ویژگی‌های این بند در متون تاریخی نیز موضوع چند پژوهش بوده است: مولایی کوهبنانی و همکاران (۱۳۹۴) خروج بند موصولی در تاریخ بیهقی را از منظر نقش‌گرایی مورد توجه قرار داده‌اند؛ میزبان و همکاران (۱۴۰۱ و ۱۴۰۲) خروج بند موصولی در متون تاریخی شامل سفرنامه ناصر خسرو قبادیانی و خطای‌نامه را بررسی کرده‌اند.

گروه حرف‌اضافه‌ای نیز موضوع چند پژوهش بوده است. عمده پژوهش‌های این حوزه در خصوص ویژگی‌های نحوی و معنایی حروف اضافه فارسی است که از جمله آن‌ها می‌توان به پژوهش‌های یوسفیان و مرادی (۱۳۹۴) با عنوان «بررسی معنایی و دسته‌بندی حروف اضافه زبان فارسی بر پایه نظریه لیبر»؛ ایزدی و همکاران (۱۴۰۱) در خصوص تأثیر وزن دستوری بر پس‌اندازی در زبان فارسی؛ نیسانی و رضایی (۱۳۹۶) در خصوص ساخت لایه‌ای قید و ترتیب آن در زبان فارسی؛ و نیز دسته‌بندی و شناسایی بندهای متممی فارسی در مطالعه پژوهشگرانی چون پیروز (۱۴۰۰) اشاره کرد.

از منظر سبک‌شناسی نیز خروج یا عدم خروج بندهای موصولی و دیگر سازه‌های اختیاری جمله به اشکال مختلفی قابل تحلیل است. شفاعی (۱۳۶۳) با تأکید بر پیچیدگی جمله‌های مرکب در برابر جملات ساده، می‌گوید: «جمله مرکب بدون کمترین تردیدی، محصول پیشرفت تفکر بشری است». وجود بند موصولی در درون جمله موجب شکل‌گیری یک جمله مرکب و پیچیده می‌شود، مشخصه‌ای که در متون دوره نثر مرسل کمتر به چشم می‌خورد و در مقابل در نثرهای فنی پررنگ‌تر است. زیرا در اساس نثر مرسل به عنوان شکل مکتوب زبان، در پی تحقق هدف غایی خود و انتقال معنا در ساده‌ترین شکل ممکن و به دور از پیچیدگی است و صرفاً به قصد انتقال محتوا و خبر نوشته می‌شود (شمیسا، ۱۳۶۹)؛ در مقابل نثر فنی نثری است که در آن ادبیت زبان به اندازه انتقال معنی اهمیت دارد و حتی گاه بر آن رجحان می‌یابد (خطیبی، ۱۳۹۰). در این نوع نثر (بر خلاف نثر مرسل) نویسنده در پی تسهیل کلام و انتقال معنا نیست و نمایش چیره‌دستی خویش را در قالب به کارگیری انواع آرایه‌های ادبی و استخدام عبارات پیچیده نوعی هنر می‌داند. در چنین بستری است که هم ظهور انواع سازه‌های اختیاری مانند صفت‌ها و بندهای موصولی رواج می‌یابند و هم میل نویسنده به خروج این سازه‌ها جهت تسهیل متن کاهش می‌یابد. زیبایی‌شناسی و هنرنمایی وی در ارائه جملات متوالی و تودرتو است که نشان از مهارت و تسلط وی بر متن دارد.

۳. روش پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به ماهیت تاریخی-سبک‌شناختی، دوره رشد و تکوین زبان فارسی نو انتخاب گردید و به شیوه توصیفی-تحلیلی از میان منابع به‌جامانده از این دوره (نظم و نثر) فقط متون نثر بررسی شده است؛ زیرا نظم بیش از نثر از زبان گفتار و الگوهای سخن گفتن مردم کوچه و بازار فاصله می‌گیرد، به‌ویژه آنکه نثر فارسی نو در دوران اولیه (دوره مرسل) بسیار به زبان گفتار مردم نزدیک و از آرایه‌ها و پیرایه‌های ادبی رایج در دوران بعدی خود به دور بوده است (شمیسا، ۱۳۹۶: ۲۳). این در حالی است که در دوره نثر فنی که به قرن ششم

و هفتم اطلاق می‌گردد شاهد تحولاتی در شیوه نگارش فارسی هستیم. بر این اساس با تکیه بر دیدگاه افرادی چون شمیسا (۱۳۹۶) و صفا (۱۳۶۳)، جهت اجتناب از سوگیری بر اساس ویژگی‌های سبکی نویسنده، از هر قرن سه اثر از سه نویسنده مختلف که دارای نثر روایی باشد، به شرح جدول ۱ انتخاب، و از متن هر کدام بخش‌هایی شامل دست‌کم ۱۰۰۰۰ واژه به شکل تصادفی انتخاب و تحلیل شد.

جدول ۱. معرفی منابع مورد پژوهش

دوره	قرن	نام اثر	نویسنده / اسم اختصاری
نثر مرسل	چهارم	بخشی از تفسیری کهن به پارسی / تفسیر قرآن پاک	ناشناس
		تفسیر طبری	محمد بن جریر طبری / طبری
		سواد اعظم	ابوالقاسم اسحاق بن محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن زید سمرقندی / حکیم سمرقندی
نثر فنی	پنجم	تاریخ بیهقی	ابوالفضل بن محمد بن حسین بیهقی / بیهقی
		سیاست‌نامه	حسن بن علی نظام‌الملک / نظام‌الملک
		سفرنامه ناصر خسرو	ناصر خسرو قبادیانی / ناصر خسرو
نثر فنی	ششم	عجایب المخلوقات	محمد بن محمود طوسی / طوسی
		سندباد نامه	محمد بن علی ظهیری سمرقندی / ظهیری سمرقندی
		رواق المجالس و بستان العارفين و تحفة المریدین	عمر بن حسن سمرقندی / حسن سمرقندی
نثر فنی	هفتم	طبقات ناصری	عثمان بن محمد منہاج الدین سراج / منہاج سراج
		نظام التواریخ	عبدالله بن عمرو بیضاوی / قاضی بیضاوی
		سیرت جلال الدین منکبرنی	شهاب‌الدین محمد خرنندزی زیدری نسوی / منشی نسوی

۴. بحث و بررسی

۴.۱. تحلیل داده‌ها

با توجه به روش پژوهش، پس از انتخاب منابع و نمونه‌گیری تصادفی هدفمند از کتب نثر روایی هر دوره، مجموعاً بخش‌هایی مشتمل بر بیش از ۱۲۰/۰۰۰ واژه مورد مطالعه قرار گرفت.

۴. ۱. ۱. روند ظهور سازه‌های اختیاری بند موصولی و گروه حرف اضافه در دو دوره رشد و تکوین فارسی نو

برای پاسخ به اولین پرسش پژوهش، ۱۰۵۷ سازه خروج یافته از متون دوره رشد و تکوین فارسی نو استخراج شد. مطالعه داده‌های مختلف مستخرج از این دوره بر اساس نوع سازه نشان‌دهنده آن است که بیشترین سازه خروج یافته در هر اثر اختصاص به بند موصولی دارد که در توصیف هسته گروه اسمی پیش از خود به کار رفته، و برابر ۸۳۳ بند موصولی و ۷۹ درصد سازه‌های خروج یافته است. برای نمونه در جمله **ه** بند موصولی "که تو دوست داری و تو خواهی" توصیف کننده هسته گروه اسمی "آن قبله" از مجاورت این گروه اسمی جدا شده و به جایگاه بعد از فعل جمله خروج یافته است.

۵) هرآینه روی ترا به سوی آن قبله گردانیم **که تو دوست داری و تو خواهی** (تفسیر قرآن پاک، ۱۳۷۵: ۱۱۴).

بدیهی است در صورت خارج نشدن بند موصولی، این بند در جایگاه اصلی خود در مجاورت گروه اسمی "آن قبله" باقی می‌ماند و جمله **ه** در بالا به شکل بازنویسی شده در **ه** پ در خواهد آمد:

۵ب) هرآینه روی ترا به سوی آن قبله **که تو دوست داری و تو خواهی** گردانیم.

همان‌طور که در جمله بازنویسی شده **ه** پ مشاهده می‌شود، عدم خروج بند موصولی موجب ایجاد فاصله میان ارکان اصلی جمله یعنی مفعول غیرمستقیم "آن قبله" و فعل "گردانیم" شده است؛ در حالی که در حالت خروج بند موصولی چنین فاصله‌ای میان دو سازه مفعول و فعل وجود نخواهد داشت.

با توجه به بسامد بالای ظهور بند موصولی در جایگاه خروج یافته در متون دوره رشد و

تکوین فارسی، چند نمونه به منظور آشنایی بیشتر ارائه می‌گردد:

۶) رسول علیه السلام گفت که سرانجام کار در آخر الزمان قومی بیرون آید **که روی‌های ایشان چون روی آدمی باشد و دل‌های ایشان چون دل‌های دیو سیاه و چون گرگان درنده باشند و در**

دل ایشان هیچ رحمت نباشد (حکیم سمرقندی: ۲۰۴).

(۷) نسخه قصه‌ای از آن تبانیان براندم که **تعلق دارد به چند نکته پادشاهان** (بیهقی، ۱۴۰۳: ۲۴۸).

(۸) تاج و کمر و خوانچه زرین مرصع ساخته‌ام که **مثل آن کس نلییده است** (نظام‌الملک، ۱۳۴۰: ۳۷).

(۹) اندر آنجا خم‌ها نهاده باشد که **حاجیان از آنجا آب خورند** (ناصرخسرو، ۱۳۶۹: ۱۳۴).

(۱۰) گمان به خدمتکاری برد که **سمت اختصاص و صفت اخلاص داشت** (ظهیری سمرقندی، ۱۳۸۱: ۶۴).

(۱۱) الهی! این زن را هنوز هلاک نکرده‌ای که **پیغامبری بدو بدنام شد؟** (حسن سمرقندی، ۱۳۵۴: ۱۱۳).

(۱۲) پهلوانان را به حصار بلخ و طخارستان فرستاد که **طول و عرض آن قلعه به قدر چهار فرسنگ است** (منهاج سراج، ۱۸۶۴: ۳۴۲).

(۱۳) وزارت به تاج‌الدین شیرازی داد که **وزارت سلطان مسعود بن محمود کرده بود** (قاضی بیضاوی، ۱۳۸۲: ۱۲۱).

(۱۴) از جمله التماسات یکی آن بود که **سلطان بر بدرالدین لؤلؤ صاحب موصل و مظفرالدین گو کبری صاحب اریل و شهاب‌الدین سلیمان شاه ملک ایوه و عمادالدین پهلوان پسر هزارسف ملک جبال حکم نکند** (منشی نسوی، ۱۳۴۴: ۲۰۰).

از نکات جالب توجه در این دوره (هم‌سو با دیدگاه خانلری (۱۳۶۵)) که نشانه تکاپوی نشر فارسی و تضارب و گوناگونی آن در دوره پیش از تثبیت است، کاربرد متنوع نشانه موصولی "که" است که در برخی آثار این دوره به دو صورت "که" و "کی" مشاهده می‌شود. برای مثال در عجایب المخلوقات نمونه‌هایی مانند جمله ۱۵ به چشم می‌خورد که در آن بند موصولی «که عرب آن را سجود کردی و آوازه‌ها عجب از وی شنیدندی» با نشانه موصول‌ساز "که"

همراه شده است:

۱۵) درختی بود که عرب آن را **سجود کردی و آوازهای عجیب از وی شنیدندی** آن را عزّی گفتند (طوسی، ۱۳۷۵: ۱۸۲).

در نمونه‌های فراوانی مانند جمله ۱۶ بند موصولی با نشانه موصولی ساز "کی" ظاهر شده است: ۱۶) سَمّی در تن وی است **کی اگر مگس در گوش رود یا در بینی**، آن کند **کی پیاز نرجس و شیر انجیر نکند** (طوسی، ۱۳۷۵: ۲۲۴).

این تنوع نه تنها در تمامی انواع بندهای موصولی توصیف کننده هسته اسمی در نقش فاعلی و مفعولی به چشم می خورد، بلکه گاه در برخی جملات هر دو شکل نشانه موصولی ساز "که" و "کی" در یک جمله واحد و در کنار هم به کار می روند. برای نمونه در مثال ۱۷ اولین بند موصولی ظاهر شده در این جمله **که آفریدگار عزوجل قسم یاد کرد نون و القلم** است و در آن نشانه موصولی ساز با صورت "که" ظاهر شده، درحالی که بند موصولی دوم در همین جمله در توصیف گروه اسمی "آن ماهی" به شکل **کی عالم بر سر وی است** با کمک صورت "کی" به عنوان نشانه موصول ساز ساخته شده است.

۱۷) این است **که آفریدگار عزوجل قسم یاد کرد نون و القلم**، نون آن ماهی است **کی عالم بر سر وی است** (طوسی، ۱۳۷۵: ۲۱۶).

پس از بند موصولی خروج گروه حرف اضافه‌ای که در توصیف یک هسته اسمی به کار رفته باشد، در جایگاه دوم قرار دارد. از مجموع ۱۰۵۷ سازه خروج یافته در منابع مورد مطالعه، ۲۲۰ سازه گروه حرف اضافه‌ای از جایگاه اصلی خود در مجاورت گروه اسمی مرجع خارج شده و در جایگاه پس از فعل ظاهر شده‌اند که در زیر نمونه‌هایی از خروج گروه حرف اضافه به منظور آشنایی بیشتر ارائه می گردد.

۱۸) آن گاه ملک ایشان را کسی کرد **با کرامت‌ها** (طبری، ۱۳۵۶: ۱۰۶۵).

۱۹) تختی به تمامت عرض خانه نهاده **به علو چهار گز** (ناصرخسرو، ۱۳۶۹: ۷۰).

۲۰) قلاس شهری است **در ترکستان** (طوسی، ۱۳۷۵: ۶۴).

۲۱) جوانی بود **چون نگارستانی** (ظهیری سمرقندی، ۱۳۸۱: ۱۳۳).

۲۲) خدای عزوجل از آن کلمه فریشته‌ای بیافریند **بر کردار مرغی سبز** (حسن سمرقندی، ۱۳۵۴: ۹۴).

۲۳) در اتفاق نحس، سگی بدنفس از کاسجه که دیهی است از **ضیاع خوشان حبش نام** به کفار ملحق شد (منشی نسوی، ۱۳۴۴: ۸۵).

۲۴) چون پدرش وفات یافت او در شهر طبرتور بود **از ولایت براهان** (قاضی بیضاوی، ۱۳۸۲: ۱۲۵).

همان‌طورکه در تحلیل شواهد فوق مشاهده می‌شود، گروه حرف‌اضافه‌ای که در توصیف هسته یک گروه اسمی ظاهر شده با انواع متنوعی از حروف اضافه ظاهر شده است. برای نمونه: گروه حرف‌اضافه‌ای به کمک حرف "با" مانند «با کرامت‌ها» در جمله ۱۸؛ گروه حرف اضافه با حرف "به" در «به علو چهار گز» در جمله ۱۹؛ گروه حرف‌اضافه ساخته شده با حرف "در" که در جمله ۲۰ و عبارت «در ترکستان» مشاهده می‌شود؛ گروه حرف‌اضافه‌ای با حرف "چون" در عبارت «چون نگارستانی» در جمله ۲۱؛ و یا گروه حرف اضافه متشکل از "بر" در عبارت «بر کردار مرغی سبز» که در جمله ۲۲ آمده است. با این‌همه رایج‌ترین نوع گروه حرف‌اضافه‌ای در نمونه‌های مورد بررسی، گروهی است که در آن حرف اضافه "از" به‌عنوان هسته به کار رفته است مانند آنچه در نمونه‌های ارائه شده در جمله‌های ۲۳ و ۲۴ دیده می‌شود. از مجموع ۲۲۰ نمونه خروج گروه حرف‌اضافه‌ای مشاهده شده در این دوره، ۱۴۱ مورد از آن‌ها با حرف "از" ساخته شده‌اند. حرف اضافه "از" از پرکاربردترین حروف اضافه فارسی محسوب می‌شود که در ایفای معنای چندگانه کاربرد دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به "مبدأ زمانی" اشاره کرد که در جمله ۲۵ دیده می‌شود:

۲۵) ده روز مانده بود **از جمادی الاول سنه احدی و عشرین و اربعمائه** (بیهقی، ۱۴۰۳: ۱۳۲).

هم‌چنین حرف اضافه می‌تواند نمایشگر "مبدأ مکانی" باشد، مانند گروه حرف اضافه‌ای «از آسمان» که خروج آن از جایگاه پس از اسم و قرار گرفتن آن در پایان جمله و پس از فعل اصلی در جمله ۲۶ مشاهده می‌شود:

(۲۶) وی را خزینه‌ای بود قفلی بر آن نبشته کی در این خانه گنجی است **از آسمان آمده** (طوسی، ۱۳۷۵: ۱۳۴).

حرف اضافه "از" می‌تواند نمایش‌دهنده "جنس" باشد، چنان‌که در گروه خروج یافته «از سنگ برآورده» در جمله ۲۷ دیده می‌شود:

(۲۷) بر سر آن میلی است **از سنگ برآورده**، گویند ابراهیم علیه السلام برآورده (ناصرخسرو، ۱۳۶۹: ۸۶).

در انتقال معنای "تعلق" و "عضویت" نیز مشارکت دارد مانند گروه «از یاران پیغامبر صلی الله علیه» که در جمله زیر ضمن خروج از مکان اصلی خود در مجاورت هسته اسمی، در جایگاه پس از فعل قرار می‌گیرد و تعلق گروه اسمی "یاری" را معین می‌نماید.

(۲۸) چنین آمده است که ثعلبه یاری بود **از یاران پیغامبر صلی الله علیه** (حسن سمرقندی، ۱۳۵۴: ۳۵).

حرف اضافه "از" هم‌چنین می‌تواند نشان‌دهنده رابطه «کُلّ و جزء» باشد که نمونه آن در جمله ۲۹ و البته به شکل خروج یافته مشاهده می‌شود.

(۲۹) این نکته چند نبشتم **از این حدیث** (بیهقی، ۱۴۰۳: ۱۳۲).

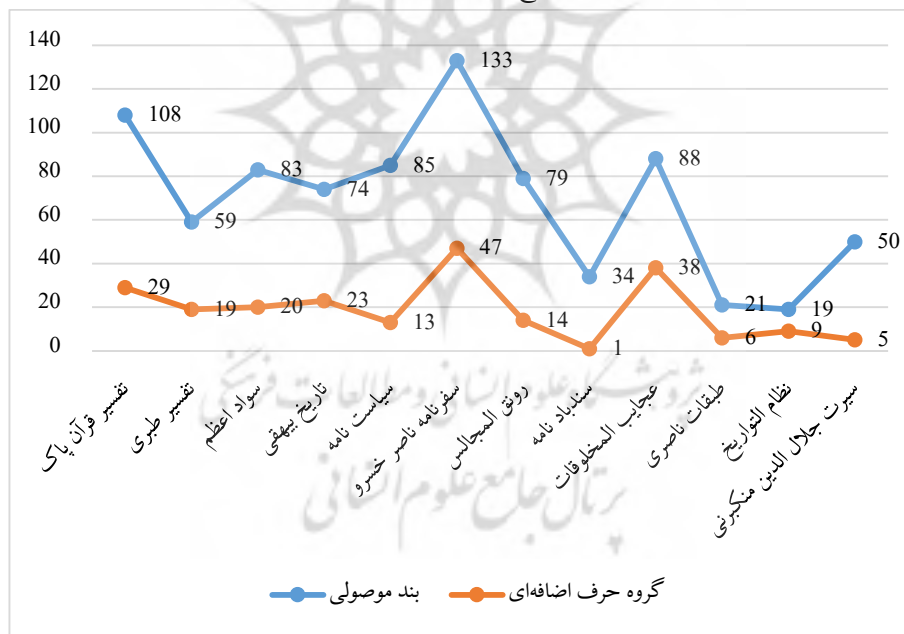
این حرف اضافه را می‌توان در تعریف رابطه "مالکیت" نیز به کار برد که نمونه آن در جمله ۳۰ ملاحظه می‌شود.

(۳۰) مگر روزی چشم الپتگین بر غلامی افتاد **از آن خویش** که توبره‌ای کاه و مرغی بر فتراک بسته می‌آمد (نظام‌الملک، ۱۳۴۰: ۱۴۵).

درنهایت در پاسخ به پرسش اول پژوهش، تحلیل انواع سازه‌های خروج یافته در متون مورد

پژوهش مطالعه حاضر نشان‌دهنده آن است که بند موصولی پرکاربردترین سازه خروج یافته در توصیف گروه اسمی است که در همه آثار فارسی دوره رشد و تکوین مشاهده می‌شود. پس از آن خروج گروه حرف اضافه‌ای توصیفگر اسم جایگاه پربسامدتری دارد. به علاوه، تحلیل آماری گروه حرف اضافه‌ای و بندهای موصولی خروج یافته در این دوره نشان می‌دهد که اگرچه فراوانی خروج این دو سازه با یکدیگر برابر نیست، اما میان وقوع خروج بند موصولی و خروج گروه حرف اضافه در تمامی متون مطالعه‌شده دوره رشد و تکوین همسویی وجود دارد به نحوی که در هر اثر میان افزایش و یا کاهش نرخ خروج سازه‌ها در هر دو نوع بند موصولی و گروه حرف اضافه‌ای همسویی ذکرشده قابل مشاهده است. نمودار ۱ نشان‌دهنده این همسویی است.

نمودار ۱. روند خروج سازه‌ها در متون دوره رشد و تکوین

مطابق نمودار ۱ نسبت خروج بند موصولی و گروه حرف اضافه در هر یک از متون مورد بررسی

و در تمامی آثار مطالعه شده متفاوت بوده است. خروج بند موصولی (خط آبی در نمودار) بیش از خروج گروه حرف اضافه‌ای (خط نارنجی در نمودار) است. با این همه میان افزایش و کاهش خروج بند موصولی و افزایش یا کاهش خروج گروه حرف اضافه‌ای در آثار همسویی وجود دارد به نحوی که نقاط اوج و فرود هر دو نمودار و شیب آن با یکدیگر تناسب دارد.

۴. ۱. ۲. تبیین سبک‌شناختی نثر فارسی در هر دوره بر اساس معیار خروج سازه‌های بند موصولی و گروه حرف اضافه

تحلیل داده‌های مستخرج از بررسی ۱۲ اثر مختلف منتخب در این پژوهش، نشان می‌دهد که میزان خروج سازه‌هایی که در توصیف گروه اسمی ظاهر می‌شوند در دوره‌های نثر مرسل و فنی با یکدیگر تفاوت‌های قابل توجهی دارند، به نحوی که بیش‌ترین تعداد سازه خروج یافته متعلق به دوره نثر مرسل بوده است. در این دوره از شش اثر مورد بررسی تعداد سازه خروج یافته خروج یافته استخراج شد. در حالی که بسامد خروج سازه‌ها در دوره نثر فنی با کاهش ۴۸ درصدی روبه‌رو بوده و از مجموع ۶ اثر متعلق به این دوره فقط ۳۶۴ سازه خروج یافته استخراج شد. جدول ۲ سازه‌های خروج یافته هر دوره را به تفکیک سبک اثر نمایش می‌دهد.

جدول ۲. فراوانی خروج سازه‌ها به تفکیک سبک

آثار دوره نثر فنی			آثار دوره نثر مرسل		
گروه حرف اضافه‌ای	بند موصولی		گروه حرف اضافه‌ای	بند موصولی	
۱	۳۴	سندباد نامه	۲۹	۱۰۸	تفسیر قرآن پاک
۱۴	۷۹	رونق المجالس	۱۹	۵۹	تفسیر طبری
۳۸	۸۸	عجایب المخلوقات	۲۰	۸۳	سواد اعظم
۶	۲۱	طبقات ناصری	۲۳	۷۴	تاریخ بیهقی
۹	۱۹	نظام التواریخ	۱۳	۸۵	سیاست نامه
۵	۵۰	سیرت جلال الدین منکبرنی	۴۷	۱۳۳	سفرنامه ناصر خسرو
۷۳	۲۹۱	جمع	۱۵۱	۵۴۲	جمع

همان‌طور که مشاهده می‌شود تعداد بندهای موصولی خروج‌یافته در آثار منتخب دوره نثر مرسل بیش از تعداد آن در آثار دوره نثر فنی است. با این‌همه به‌منظور سنجش میزان معناداری این تفاوت آزمون بررسی آماری اجرا شد. با توجه به استقلال نثرهای منتخب دوره‌های مرسل و فنی از یکدیگر، مقایسه دقیق‌تری برای وجود تفاوت میان تعداد خروج بند موصولی متون دو دوره مورد بررسی، با استفاده از نرم‌افزار تحلیل داده‌های اسپاس^۱ و آزمون آماری یو-مان-ویتنی^۲ و با فرض صفر برابری میزان خروج بندهای موصولی در دو گروه اجرا گشت. نتایج حاصل از آزمون فوق با عدد آماره ۰/۰۰۱ نشان داد که تفاوت موجود بین خروج دستوری بندهای موصولی دو گروه آثار نثر مرسل و فنی معنادار محسوب می‌شود.

جدول ۳. آزمون آماری یو-مان-ویتنی معناداری تفاوت فراوانی خروج بندهای موصولی در آثار مرسل و فنی

خلاصه فرضیه			
تصمیم	سطح معناداری a,b	آزمون آماری	فرضیه صفر
فرضیه صفر رد می‌شود	.001	آزمون نمونه‌های مستقل یو-مان-ویتنی	۱ توزیع بند موصولی در دو گروه معرفی شده برابر است
a. سطح معناداری برابر است با .050.			
b. کارایی مجانبی نمایش داده شد.			

همان‌طور که در تفسیر آزمون در بخش آخر جدول ۳ مشخص است، فرضیه صفر برابری میانگین خروج سازه بین دو گروه رد می‌شود که به آن معناست که میزان خروج بندهای موصولی در نثرهای مرسل به طرز معناداری بیشتر از نثرهای فنی است. این نتیجه همسو با هاوکینز (۱۹۹۴) و فرانسیس (۲۰۱۰) نشان‌دهنده آن است که در نثرهای مرسل فارسی که عموماً به لحاظ سبک شناختی با شاخص‌هایی چون جملات کوتاه‌تر و ساده‌تر و درک مطلب آسان‌تر معرفی می‌شوند (شمیسا، ۱۳۹۶: ۲۹)، و به نوعی صورت مکتوب زبان گفتار تلقی

1. S.P.S.S

2. Mann-Whitne U test

می‌گردند (همان: ۱۰۱)، بندهای موصولی بیشتری خروج یافته‌اند، درحالی‌که در نثرهای فنی که در پژوهش‌هایی چون خطیبی (۱۳۸۶: ۲۵۳) با ویژگی‌هایی چون دیرپایی، جملات طولانی و جملات وابسته‌پی‌درپی شناخته می‌شوند، و به لحاظ پیچیدگی در دسته‌بندی‌هایی چون نوع ادبی و پیشرفته‌تر زبان (شفاعی، ۱۳۶۳) قرار می‌گیرند، خروج بند موصولی به‌عنوان یکی از انواع جملات وابسته کمتر رخ داده است.

علاوه بر فراوانی خروج سازه، نکته مهم دیگر تحلیل سازه‌های خروج یافته و تأثیر آن بر شکل‌گیری نوع متن است. با در نظر گرفتن این مهم، پژوهش حاضر با مقایسه میانگین سازه‌های خروج یافته در نثر دوره مرسل، همسو با هاوکینز (۱۹۹۴) که خروج بند موصولی دارای وزن دستوری سنگین را موجب بهبود درک متن می‌داند، این امر را یکی از عوامل ارزیابی می‌کند که می‌تواند در تسهیل درک و پردازش این متون مؤثر واقع شود. یکی از عوامل تأثیرگذار در درک و پردازش متن وزن دستوری سازه‌های خروج یافته است به نحوی که هرچه بندهای موصولی سنگین‌تر خروج پیدا کنند درک متن آسان‌تر می‌شود و هر چه بندهایی با وزن دستوری بیشتر در جایگاه بی‌نشان خود در متن باقی بمانند، فاصله میان اجزای اصلی جمله که شامل فاعل یا نهاد، مفعول و گروه فعلی است بیشتر می‌شود و درک و پردازش متن برای مخاطب دشوارتر می‌گردد. در این زمینه نیز مقایسه میانگین وزن دستوری بندهای موصولی خروج یافته در دو گروه متون دوره نثر مرسل و نثر فنی نشان‌دهنده آن است که در متون نثر مرسل، بندهای موصولی با میانگین وزن دستوری ۵/۹۵ خروج یافته‌اند، درحالی‌که در متون دوره نثر فنی بندهای موصولی طولانی‌تری در جمله باقی مانده‌اند و میانگین وزن دستوری بندهای خروج یافته بیش از ۶/۸۲ است. جدول ۴ نشان‌دهنده میانگین و انحراف معیار بندهای موصولی خروج یافته در آثار منتخب دوره مرسل و فنی است.

جدول ۴. میانگین و انحراف معیار بندهای موصولی خروج‌یافته به تفکیک سبک هر دوره

بند موصولی	میانگین	تعداد	انحراف معیار	سطح خطای آماری
آثار متعلق به دوره نثر مرسل	۵/۹۵	۵۴۲	۴/۷۳۶	۰/۲۰۷
آثار متعلق به دوره نثر فنی	۶/۸۲	۱۵۱	۴/۷۳۰	۰/۲۸۲

در تفسیر نتایج جدول فوق به نظر می‌رسد که آثار دوره نثر مرسل حساسیت بیشتری به وزن دستوری بند داشته و بندهای موصولی که داری طول ۵/۹۲ بوده‌اند را از جایگاه اصلی خود خارج کرده و در انتهای جمله قرار داده‌اند، درحالی‌که متون دوره نثر فنی بندهای به وزن ۶ و بالاتر را در جایگاه اصلی خود در جمله حفظ کرده و فقط بندهایی با وزن دستوری ۶/۸۲ را خارج نموده‌اند.

جدول ۵. آزمون آماری یو مان-ویتنی وزن دستوری بندهای موصولی آثار نثر مرسل و فنی

خلاصه فرضیه				
تصمیم	سطح معناداری a,b	آزمون آماری	فرضیه صفر	
فرضیه صفر رد می‌شود	0.034	آزمون نمونه‌های مستقل یو مان-ویتنی	توزیع وزن دستوری بندهای موصولی در دو گروه معرفی شده برابر است	۱
a. سطح معناداری برابر است با 0.050.				
b. کارایی مجانبی نمایش داده شد.				

آزمون آماری یو مان-ویتنی در جدول ۵ با فرض صفر برابری میان وزن دستوری بندهای موصولی خروج‌یافته نیز نشان‌دهنده عدد آماره ۰/۰۳۴ است که در سطح معناداری ۰/۰۵ نشان‌دهنده وجود تفاوت معنادار بین میانگین وزن دستوری بندهای خروج‌یافته آثار دوره نثر فنی و مرسل است.

با توجه به آنکه در پژوهش حاضر مطالعه خروج سازه‌های اختیاری به شکل کلی مد نظر بوده است، در ادامه با طرح معیار خروج سازه که شامل هر دو بخش بند موصولی و گروه حرف اضافه‌ای در توصیف اسم است، آزمون آماری یو مان-ویتنی بر روی معیار کلی خروج

سازه نیز اجرا شد که نتایج حاصل از آن به شرح جدول ۶ در زیر با عدد آماره ۰/۰۰۷ نشان‌دهنده وجود تفاوت معنادار میان خروج سازه‌ها در متون نثر مرسل و فنی است.

جدول ۶. آزمون آماری یو-مان-ویتنی خروج سازه در آثار نثر مرسل و فنی

خلاصه فرضیه				
تصمیم	سطح معناداری a,b	آزمون آماری	فرضیه صفر	
فرضیه صفر رد می‌شود	.007	آزمون نمونه‌های مستقل یو-مان-ویتنی	توزیع سازه‌های خروج یافته در دوگروه معرفی شده برابر است	۱
a. سطح معناداری برابر است با .050.				
b. کارایی مجانبی نمایش داده شد.				

همان‌طور که مشاهده می‌شود نتایج این آزمون، فرضیه برابری سازه‌های خروج یافته در آثار دو دوره نثر مرسل و فنی را رد می‌نماید. بر این اساس آثار دوره نثر مرسل به طرز معناداری گرایش داشته‌اند تا سازه‌های اختیاری همچون بند موصولی و گروه حرف اضافه‌ای را از جمله خارج کنند و به جایگاه پس از فعل منتقل نمایند؛ در حالی که در آثار متعلق به دوره نثر فنی گرایش به حفظ این سازه‌ها در جایگاه اصلی خود در جمله و پیش از فعل بیشتر به چشم می‌خورد، گرایشی که با دیدگاه خطیبی (۱۳۸۶) پیرامون آثار دوره نثر فنی همسو است که طی آن نویسندگان این دوره از جابه‌جایی ارکان جمله پرهیز کرده و در آثار ایشان ارکان جمله در جای خود و فعل در پایان جمله قرار می‌گیرد. هاوکینز (1994) نیز عدم خروج جملات با وزن دستوری سنگین را از عوامل ایجاد فاصله میان اجزای اصلی جمله، و بنابراین دشواری درک متن می‌داند. همان‌طور که پیش از این مشخص شد، بندهای موصولی در آثار دوره نثر فنی به‌طور میانگین با وزن دستوری ۶/۸۲ خروج پیدا کرده و بندهای با وزن ۶/۸۰ و کمتر در جایگاه اصلی خود باقی مانده‌اند. همچنین گروه حرف اضافه توصیفگر اسم نیز در آثار دوره نثر مرسل بیش از دو برابر همین سازه در آثار

نثر فنی خروج یافته است. به بیانی دیگر در نثر فنی از سویی تعداد خروج سازه‌های اختیاری مورد بررسی این پژوهش (شامل بند موصولی و گروه حرف اضافه‌ای) کمتر است؛ و از دیگر سو فقط آن دسته از سازه‌ها خروج یافته‌اند که دارای وزن دستوری ۶/۸۲ و بالاتر بوده‌اند. این در حالی است که در نثر مرسل نه تنها تعداد خروج سازه‌های مورد بررسی بالاتر است، که بندهای موصولی با میانگین وزن دستوری کمتر نیز خروج یافته‌اند که موجب کاهش سنگینی سازه‌ای متن و متعاقب آن سهولت درک و پردازش آن می‌گردد.

۵. نتیجه‌گیری

آثار به‌جامانده از دوره آغازین حیات فارسی نو که نائل خانلری آن را دوره رشد و تکوین فارسی نو می‌داند مجموعه ارزشمندی است که مطالعه و ویژگی‌های مختلف آن می‌تواند راهگشای شناخت بهتر فارسی امروز گردد. نتایج حاصل از مطالعه این متون از منظر فرایند خروج سازه‌های اختیاری و در پاسخ به پرسش اول پژوهش نشان‌دهنده آن است که بیشترین تعداد خروج سازه اختیاری در متون این دوره شامل بندهای موصولی‌ای است که در توصیف یک گروه اسمی ظاهر می‌شوند. پس از آن، خروج گروه حرف اضافه‌ای به عنوان دیگر سازه اختیاری توصیف‌کننده هسته اسمی در جایگاه پس از فعل در آثار دوره رشد و تکوین مشاهده گردید. در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، با تقسیم آثار دوره رشد و تکوین فارسی نو به دو دسته مرسل و فنی، خروج سازه‌ها در آثار هر یک از دو سبک تحلیل شد. تحلیل داده‌های مستخرج از متون مورد تحلیل این پژوهش بر اساس معیار خروج سازه‌ها نشان‌دهنده آن است که میان آثار هر گروه سبکی بر اساس دو عامل فراوانی و وزن دستوری سازه‌های خروج یافته تفاوت معناداری مشاهده می‌شود، به نحوی که فراوانی خروج سازه در نثرهای مرسل بیش از فراوانی خروج این سازه‌ها در نثرهای فنی

است. بر این اساس نتایج حاصل از فراوانی خروج سازه در آثار دوره نثر مرسل که از عوامل تسهیل پردازش متن است (Francis, 2010) در انگلیسی؛ و علایی و همکاران، ۱۳۹۷ در فارسی) در همسویی با ویژگی سبک شناختی این نثر قرار می‌گیرد که در واقع صورت مکتوب زبان گفتاری است. از دیگر سو اثر خروج سازه بر کاهش معیار سنگینی سازه‌ای متن که منجر به کاهش فاصله بین اجزای جمله و درک بهتر آن می‌شود (Hawkins, 1994) نیز همسو با ویژگی کوتاهی جمله در نثر مرسل (شمیسا، ۱۳۹۶)، و کوتاهی جمله‌واره‌های پیرو در نثر مرسل (اسکندری، ۱۴۰۱) تفسیر می‌گردد.

در مقابل نتایج مطالعه آثاری که در دو قرن بعدی این دوره تولید شده و از منظر معیارهای سبک شناختی در دسته آثار نثر فنی قرار می‌گیرند، نشان‌دهنده کاهش فراوانی خروج سازه‌های اختیاری مورد مطالعه در این پژوهش است که منجر به افزایش تعداد سازه‌های ظاهر شده قبل از فعل و در نتیجه افزایش طول جملات، افزایش سنگینی سازه‌ای متن، و در نهایت دشواری پردازش متن می‌گردد. نتایج پردازشی کاهش تمایل به جابه‌جایی سازه‌ها در آثار نثر فنی، همسو با مطالعات سبک شناختی پیشین قرار می‌گیرد که نثر فنی را با شاخص‌هایی چون عطف پیاپی جمله‌ها و فاصله زیاد بین مبتدا و خبر، افزایش طول جملات با ورود ارکان فرعی در داخل جمله و قبل از فعل (خطیبی، ۱۳۸۶: ۲۵۳)، و استفاده از جمله‌های پیرو مکرر در نقش پیروهای وصفی و بدلی (حیدری، ۱۳۹۵: ۱۰۸) توصیف می‌نمایند. به نحوی که خطیبی (۱۳۸۶) عدم تمایل به جابه‌جایی ارکان جمله را از ویژگی‌های متون دوره فنی معرفی کرده و بیان می‌کند که «در قرن هفتم و هشتم به تدریج نویسندگان در جمله‌بندی از جابه‌جایی ارکان جمله پرهیز می‌کنند و ارکان جمله هر یک در جایگاه خود و فعل در پایان جمله قرار می‌گیرد» (۲۵۳). ویژگی‌ای که به زعم بارانی (۱۳۷۹) از شاخص‌های سبکی نثر فنی محسوب می‌شود به نحوی که «قرارگیری

ارکان غیراصلی [مانند بندهای موصولی و گروه حرف اضافه‌ای وابسته اسم] در جایگاه پیش از فعل را می‌توان از جمله عواملی برشمارد که در متون نثر فنی کاربرد و رواج گسترده‌ای دارد.

تحلیل سبک‌شناختی متون نثر فنی از چشم‌انداز "جایگاه ارکان غیراصلی" همسو با مطالعات پیشین، نشان‌دهنده تمایل متون این دوره به حفظ این ارکان پیش از فعل و عدم خروج آن‌ها هستند. ملاکی که در تغییر سبک نثر فارسی از گونه ساده و بی‌پیرایه در نثر مرسل و حرکت آن به سمت نثر ادبی‌تر و پیچیده‌تر اثربخش بوده است. به عبارت دیگر کاهش خروج سازه‌های طولانی در متن که منجر به افزایش طول جملات، افزایش سنگینی سازه‌ای متن و در نهایت دشواری پردازش متن و پیچیدگی آن می‌شود همسو با شفاعی (۱۳۶۳)، و افزایش تعداد جمله‌واره‌های پیرو طولانی و درهم‌تنیده در آثار نثر فنی (اسکندری، ۱۴۰۱) از شاخص‌های نثر فنی به شمار می‌آید که با هدف «زیبایی‌آفرینی و اظهار مهارت زبانی» (شمیسا، ۱۳۶۹) شکل گرفته است.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Elham Mizban <https://orcid.org/0000-0002-1097-5536>
Ali Alizadeh <https://orcid.org/0000-0002-5941-457X>
Shahla Sharifi <https://orcid.org/0000-0001-8662-6335>

منابع

ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۷۳). تاریخ زبان فارسی. تهران: سمت.

- آزموده، حسن، عموزاده، محمد و رضایی، والی. (۱۳۹۶). «بررسی جابه‌جایی بند موصولی فارسی در زبان فارسی امروز بر اساس دستور کلام». زبان‌پژوهی، س ۹ ش ۲۴: ۵۹-۸۵.
doi: 10.22051/jlr.2016.2454
- آزیده، نسرین و نغزگوی کهن، مهرداد. (۱۴۰۲). «بررسی طرحواره‌های ساخت موصولی در زبان فارسی با رویکرد پیکره‌بنیاد». زبان‌پژوهی، س ۱۵ ش ۴۷: ۳۹-۶۴.
doi: 10.22051/jlr.2022.40604.2187
- اسکندری، فاطمه. (۱۴۰۱). بررسی ویژگی‌های ساختمان نحوی جملات در نمونه‌هایی از متون نثر مرسل و فنی منشیانه (با تکیه بر تجارب السلف هندوشاه نخجوانی و دستور الکاتب شمس منشی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- ایزدی، الهام، و راسخ مهند، محمد. (۱۴۰۱). «تأثیر وزن دستوری بر پسایندسازی در زبان فارسی». جستارهای زبانی، س ۱۳ ش ۲: ۱۶۳-۱۸۷.
- بارانی، محمد. (۱۳۷۹). «ساخت سبکی منشآت خاقانی». علوم انسانی (دانشگاه سیستان و بلوچستان)، ش ۱۱: ۴۶-۷۲.
- بخشی از تفسیری کهن به پارسی. (۱۳۷۵). به تصحیح مرتضی آیه‌الله زاده شیرازی، مقدمه و فهرست از علی رواقی. تهران: میراث مکتوب.
- بهرامی خورشید، سحر. (۱۳۹۹). «نگاهی نو به ساخت موصولی در زبان فارسی از دریچه دستور شناختی». زبان و زبان‌شناسی، س ۱۶ ش ۳۱: ۹۱-۱۱۶.
doi: 10.30465/Isi.2020.7577
- بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۳۸۲). نظام التواریخ. به کوشش میرهاشم محدث. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- بیهقی، ابوالفضل بن محمد. (۱۴۰۳). دیبای دیداری: متن کامل تاریخ بیهقی. مقدمه، توضیحات و شرح مشکلات از محمدجعفر یاحقی و مهدی سیدی. تهران: سخن.
- پیروز، محمدرضا. (۱۴۰۰). «دسته‌بندی انواع بند متمم در ساختهای کنترلی زبان فارسی». زبان پژوهی، س ۱۳ ش ۳۸: ۱۲۷-۱۵۶.

- حیدری، جبرائیل. (۱۳۹۵). بررسی تفاوت سبک‌های نثر فنی دبیرانه و مرسل علمی در سطح ساختمان نحوی جملات مرکب، با تکیه بر تاریخ جهانگشای جوینی و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه زنجان.
- خرندزی زیدری نسوی، محمدبن احمد. (۱۳۴۴). سیرت جلال‌الدین منکبرنی. تصحیح، مقدمه و تعلیقات از مجتبی مینوی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- خطیبی، حسین. (۱۳۸۶). فن نثر در ادب پارسی. تهران: زوار.
- دبیرسیاقی، محمد. (۱۳۶۹). سفرنامه ناصر خسرو قبادیانی مروزی. تهران: زوار.
- راسخ مهندس، محمد، علیزاده صحرایی، مجتبی، ایزدی‌فر، راحله و قیاسوند، مریم. (۱۳۹۱). «تبیین نقشی خروج بند موصولی در زبان فارسی». پژوهش‌های زبان‌شناسی، س ۴ ش ۱: ۲۱-۴۰ زاهدی، کیوان، خلیقی، محمد، ابوالحسنی چیمه، زهرا و گلفام، ارسلان. (۱۳۹۱). «ضمایر بازیافتی در زبان فارسی». جستارهای زبانی؛ س ۳ ش ۱۱: ۱۲۱-۲۰۱.
- سمرقندی، اسحاق‌بن محمدبن ابراهیم. (۱۳۴۷). ترجمه السواد الاعظم. به اهتمام عبدالحی حبیبی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- سمرقندی، عمر بن حسن. (۱۳۵۴). منتخب رونق المجالس و بستان العارفین و تحفة المریدین. به تصحیح احمدعلی رجایی بخارایی. تهران: دانشگاه تهران.
- شفاعی، احمد. (۱۳۶۳). مبانی علمی دستور زبان فارسی. تهران: نوین.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۶۹). تاریخ تطور نثر فارسی. تهران: سمت.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۳). گنجینه سخن: پارسی نویسان بزرگ و منتخب آثار آنان. تهران: امیرکبیر.
- طباطبایی، نازنین و مدرس قوامی، گلناز. (۱۳۹۶). «کارکردهای گفتمانی مؤثر در تغییر ترتیب موضوع‌های اصلی جمله». پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، س ۷ ش ۱۳: ۸۵-۹۷.
- طبری، محمدبن جریر. (۱۳۵۶). ترجمه تفسیر طبری. به تصحیح و اهتمام حبیب یغمایی. تهران: توس.

طوسی، محمدبن محمود. (۱۳۷۵). عجایب‌نامه: عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات. به تصحیح جعفر مدرس صادقی. تهران: مرکز.

ظهیری سمرقندی، محمدبن علی. (۱۳۸۱). سندبادنامه. تهران. تصحیح و مقدمه سید محمدباقر کمال‌الدینی. تهران: میراث مکتوب.

علائی، مجید، راسخ مهند، محمد و تهرانی دوست، مهدی. (۱۳۹۷). «تأثیر طول سازه بر حرکت نحوی: تحلیلی بر اساس ردیاب چشمی». علم زبان، س ۴ ش ۷: ۷-۴۷.

قریب، عبدالعظیم و همکاران. (۱۳۷۳). دستور زبان فارسی (پنج استاد). تهران: ناهید.

محمودی، سولماز. (۱۳۹۴). «بررسی نحوی بندهای موصولی در زبان فارسی: فرایند حرکت بند». جستارهای زبانی، س ۶ ش ۳ (پیاپی ۲۴): ۲۴۱-۲۶۹.

مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۷۷). دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری. مشهد: دانشگاه فردوسی.

منهاج سراج، عثمان‌بن محمد. (۱۸۶۴). طبقات ناصری. لیس. ویلیام ناسو، مولوی خادم الحسین. کلکته: انجمن آسیایی بنگال.

مولایی کوهبنانی، حامد، علیزاده، علی و شریفی، شهلا. (۱۳۹۴). «مطالعه خروج بند موصولی در متون روایی زبان فارسی با رویکردی نقش‌گرا: شواهدی از جلد‌های پنجم تا هفتم تاریخ بیهقی». زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، س ۱ ش ۱: ۴۵-۶۹.

میزبان، الهام، علیزاده، علی و استاجی، اعظم. (۱۴۰۱). «دلایل نقشی خروج جمله‌واره موصولی و ارتباط آن با عوامل سبکی در متون روایی». پژوهش‌های دستوری و بلاغی، س ۱۲ ش

۲: ۲۰۵-۲۲۱. doi: 10.22091/jls.2023.9179.1481

میزبان، الهام، علیزاده، علی، و استاجی، اعظم. (۱۴۰۱). «دلایل خروج بند موصولی در متون تاریخی: مطالعه موردی سفرنامه ناصرخسرو». زبان پژوهی، س ۱۴ ش ۴۴: ۱۸۱-۲۰۸.

doi:10.22051/JLR.2020.29308.1810

ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۶۵). تاریخ زبان فارسی. تهران: فرهنگ نشر نو.

نظام‌الملک، حسن‌بن علی. (۱۳۴۰). سیرالملوک (سیاست‌نامه). به اهتمام هیو وبرت دارک. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

نیسانی مژگان، رضایی والی. (۱۳۹۶). «ساخت لایه‌ای قید و ترتیب آن در زبان فارسی».

جستارهای زبانی، س ۸ ش ۷ (پیاپی ۴۲): ۳۶۵-۳۹۰. URL:

<http://lrr.modares.ac.ir/article-14-2624-fa.html>

یوسفیان پاکزاد، گیتی و مرادی، ابراهیم. (۱۳۹۴). «بررسی معنایی و دسته‌بندی حروف اضافه

زبان فارسی برپایه نظریه لیبر». جستارهای زبانی؛ س ۶ ش ۶ (پیاپی ۲۷): ۲۹۹-۳۲۱.

URL: <http://lrr.modares.ac.ir/article-14-10886-fa.html>

References

- Alaei, M., Rasekh-Mahand, M., & Tehrani Doust, M. (1397/2018). Ta'thir-e tul-e sazeh bar harakat-e nahvai: tahlili bar asas-e radyabi-ye cheshm [Syntactic movement and length effect: An eye-tracking analysis] *Elm-e Zaban*, 5(7), 7-51. [in Persian].
- Andrews, A. (1975). *Studies in the syntax of relative and comparative clauses*. M.I.T dissertation.
- Azhideh, N., & Naghzguy-Kohan, M. (1402/2024). Barrasiy-e tarhvareh-haye sakht-e mowsuli dar zaban-e farsi ba roykard-e paykarehbonyad [The study of relative clause schema in Persian language using a corpus-based approach]. *Zabanpazhuhi (Journal of Language Research)*, 15(47), 39-64. [in Persian]. DOI: 10.22051/jlr.2022.40604.2187.
- Azmoudeh, H., Amouzadeh, M., & Rezaei, V. (1396/2017). Barrasiy-e jabeja-iye band-e mowsuli-ye farsi dar zaban-e farsi-ye emruz bar asas-e dastur-e kalam [A study of relative clause extraposition in Persian based on discourse grammar]. *Zabanpazhuhi (Journal of Language Research)*, 9(24), 59-85. [in Persian].
- Bahrani Khorshid, S. (1399/2020). Negahi now be sakht-e mowsuli dar zaban-e farsi az daricheh-ye dastur-e shenakhti [A new view on relative clause in Persian from cognitive grammar's perspective]. *Zaban va Zabanshensi*, 16(31), 91-116. [In Persian] doi: 10.30465/lsi.2020.7577
- Barani, M. (1379/2000). Sakht-e sabki-ye monsha'at-e Khaghani [The stylistic construction of Monsha'at of Khaq'ani]. Faculty of Letters and Humanities, University of Sistan and Baluchestan. 11, 45-72.

[in Persian].

- Bayzavi, Abd al-Allah b. Omar (1382/2003). *Nezam al-Tawarikh*. Ed. Mir Hashem Mohaddeth. Tehran. Bonyad-e Mowqufat-e Dr. Mahmud Afshar. [in Persian].
- Biber, D. (1990). Methodological Issues Regarding Corpus-based Analyses of Linguistic Variation, *Literary and Linguistic Computing*, 5(4), 257–269
- Dabir Siyaqi, M. (1369/1983). *Safarnameh-ye Naser Khosrow Qobadiyani Marvzi* [*The Nasir Khosraw Qobadiyani Marvzi's travelogue*]. Tehran: Zavvar. [In Persian].
- Eskandari, F. (1401/2022). *Barrasiy-e vizhegihay-e sakhteman-e nahvi-ye jomalat dar nemuneha-i az motun-e nathr-e morsal va fanni-ye monshianeh (ba takiyeh bar tajarob al-salaf Hindushah Nakhjavani va dastur al-kateb Shams Monshi)* [A study of the syntactic structure of sentences in plain and secretarial artistic texts]. Master's thesis. Shahid Beheshti University.
- Francis, E. (2010). Grammatical Weight and Relative Clause Extraposition in English. *Cognitive Linguistics*. 21, 35-7
- Frommer, P. R. (1981). *Post-verbal phenomena in colloquial Persian syntax*. PhD Dissertation. University of Southern California.
- Givon, T. (2001). *Syntax: An Introduction*. Amsterdam /Philadelphia. John Benjamin Publishing Company.
- Göbbel, E. (2013). Extraposition of Relative Clauses. *Phonological Solutions Lingua* 136, 77–102
- Hawkins, J. (1994). *A performance theory of order and constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haydari, Jebraeil (1395/2016). *Barrasiy-e tafavot-e sabkha-ye nathr-e fanni-ye dabiraneh va morsal elmi dar sath-e sakhteman-e nahvi jomalat-e morakkab, ba takiyeh bar Tarikh-e jahangosha-ye Jowainiv a Akhlaq-e naseri-ye Khajeh Nasir al-Din Tusi*. Master's thesis. Zanzan University.
- Izadi, E., & Rasekh Mahand M. (1401/2021). Ta'thir-e vazn-e dasturi bar pasayandsazi dar zaban-e farsi [The Effect of Grammatical Weight on Postposing in Persian]. *Jostarhay-e Zabani*, 13(2), 163-187. [in Persian].
- Keenan, E., & Comrie, B. (1977). Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar. *Linguist Inquiry*. 8, (1).
- Khatibi, H. (1386/2007). *Fann-e nathr-e parsi* [Persian prose art]. Tehran: Zavvar.

- Mojtaba Minavi (1344/1965). *Sirat-e Jalal al-Din Monkaberni by Khorandzi Zaydari Nasavi*. Tehran. Bongah-e Tarjome va Nashr. [in Persian].
- Mahmoudi, S. (1394/2015). Barrasiy-e nahvi-ye bandhay-e mowsuli dar zaban-e farsi: Farayand-e harakat-e band [Syntactic Account of Persian Relative Clauses: Extraposition]. *Jostarhay-e Zabani*, 6(3), 241-269. [in Persian].
- Mallinson, G., & Blake, B. J. (1947). *Language typology: Cross-linguistic studies in syntax*. Amsterdam; Oxford: North-Holland.
- Menhaj Seraj, Othman b. Mohammad (1864). *Tabaqat-e Naseri*. Eds. Willam Naso and Molawi Khadem Al-Hosseini, Kolkata, Bengal Asian group. [in Persian].
- Mizban, E., Alizadeh, A., & Ostaji, A. (1401/2022). Dael-e naqshi-e khoruj-e jomlehvareh-ye mowsuli va erbat-e an ba 'avamel-e sabki dar motun-e reva'I [Functional Motivations of Relative Clause Extraposition and its Association with Stylistics in Narrative Texts]. *Pazhuhesh-haye dasturi va belaghi*, 12(2), 221-205. DOI: 10.22091/jls.2023.9179.1481
- Mizban, E., Alizadeh, A., & Ostaji, A. (1401/2022). Dael-e khoruj-e band-e mowsuli dar motun-e tarikhi: Motaleh-ye moredi-ye safarnameh-ye Naser Khosrow [Relative clause extraposition in historical prose text: The Naser Khosrow's Travelogue]. *Zabanpazhuhi (Journal of Language Research)*, 14(44), PP. 181-208. [in Persian].
- Molaie Kouhbanani, H., Alizadeh, A., & Sharifi, S. (1394/2015). Motaleh-ye khoruj-e band-e mowsuli dar motun-e reva'i-ye zaban-e farsi ba roykard-e naqshgara: Shavahedi az jeldhay-e panjom ta haftom-e *Tarikh-e Bayhaqi* [Relative clause extraposition in Persian narrative using a functional approach: Evidence from fifth to seventh volumes of *Tarikh-e Bayhaqi*]. *Zaban Farsi va Guyesh-haye Irani* 1(1), 45-69. [in Persian].
- Natel Khanlari, P. (1365/1996). *Tarikh-e zaban-e farsi [The history of Persian Language]*. Tehran: Farhang -e Nashre Now [in Persian].
- Naysani, M., & Rezai, V. (1396/2018). Sakht-e laye'iy-e qayd va tartib-e an dar zaban-e farsi [The layered structure of adverbs and their orders in Persian]. *Jostarhay-e Zabani*, 8(7), 365-390. [in Persian]. URL: <http://lrr.modares.ac.ir/article-14-2624-fa.html>
- Nezam al-Molk, Hasan b. 'Ali (1340/1961). *Seyar al-Moluk (Siyasat Nameh)*. Ed. Hubert Darke. Tehran, Bongah-e Tarjome Va Nashr-e

Ketab [in Persian].

- Pirouz, M. R. (1400/2021). Dastehbandi-ye anva‘-e band-e motammem dar sakhthay-e kontoroli-ye zaban-e farsi [Classification of complimentary clauses in control constructions in Persian]. *Zabanpazhuhi (Journal of Language Research)*, 13(38), 127-156. [in Persian]. DOI: 10.22051/jlr.2020.29315.1812.
- Rasekh Mahand, M., Alizadeh Sahraie, M., Izadifar, M., & Ghiasvand, M. (1391/2012). Tabyin-e naqshi-ye khoruj-e band-e mowsuli dar zaban-e farsi [The functional explanation of relative clause extraposition in Persian]. *Pazhuhesh-haye Zabanshenasi*, 4(6), 21-40. [in Persian].
- Ravaqi, A., & Ayatullahzadeh Shirazi, M. (Ed.). (1375/1996). *Bakshi as tafsiri kohan be parsi [Part of an old Quran exegesis in Persian] by an anonymous author of the 4th C. AH*. Tehran. Markaz Pajuhesh-e Mira’s-e Maktoub. [in Persian].
- Rochemont, M. S., & Culicover, P. W. (1990). *English focus constructions and the theory of grammar*. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Samarqandi, Eshaq b. Mohammad b. Ebrahim (1347/1968). *al-Savad al-a‘zam*. Ed. Abdolhayy Habibi, Tehran. Bonyad-e Farhang. [in Persian].
- Samarqandi, Omar b. Hasan (1354/1975). *Montakab rownaq al-Majales va Bostan al-‘arefin va tohfat al-moridin*. Ed. Ahmad b. Ali Rajaei, Tehran University. [in Persian].
- Tabari, Mohammad b. Jarir (1356/1977). *Tafsir Tabari*. Ed. Habib Yaqmaei. Tehran. Tous. [in Persian].
- Tabatabaei, N., & Modarres Qavami, G. (1396/2017). Karkerdhay-e goftemani-ye mo’aser dar taghyir-e tartib-e mowzu‘hay-e asli-ye jomleh [Discourse Functions of Non-canonical Order of Arguments in Persian]. *Pazhuhesh-haye Zabanshenasi-ye Tatbiqi*, 7(13), 85-97. [in Persian]. DOI:10.22084/rjhll.2017.9344.1532
- Tusi, Mohammad b. Mahmud (1375/1996). *‘Ajayebnameh: ‘Ajayeb al-makhluqat va qarayeb al-Mowjudat*. Ed. Jafar Modarresi Sadeqi, Tehran. Markaz. [in Persian].
- Yahaqqi, M. J., & Seyyedi, M. (1403/2024). *Dibaye didari: Matn-e kamel-e tarikh-e Bayhaqi*. Tehran: Sokhan. [in Persian].
- Yousefian Pakzad, G., & Moradi, E. (1394/2015). Barrasiy-e ma‘na’i va dastehbandi horuf-e ezafeh-ye zaban-e farsi bar payeh-ye nazariyeh-ye Lieber [Semantic study and classification of Persian

prepositions based on Lieber's theory]. *Jostarhay-e Zabani*, 6(6), 229-321. [in Persian]. URL: <http://lrr.modares.ac.ir/article-14-10886-fa.html>

Zahedi, K., Khalighi, M, Abolhasani Chimeh, Z., & Golfam, A. (1391/2012). Zamayer-e bazyafte dar zaban-e farsi [Resumptive pronouns in Persian]. *Jostarhay-e Zabani*, 3(3), 121-201. [in Persian].

Zahiri Samarqandi, Mohammad b. 'Ali (1381/2002). *Sandbadnameh*. Ed. Mohammadbagher Kamal al-Dini. Tehran. Miras-e Maktub. [in Persian].

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: میزبان، الهام، علیزاده، علی و شریفی، شهلا. (۱۴۰۳). تحلیل سبک‌شناختی نثر فارسی در دوره رشد و تکوین بر مبنای فرایند خروج سازه‌ها، پژوهش‌نامه زبان ادبی، ۲ (۶)، ۱۰۱-۱۳۶. doi: 10.22054/JRLL.2024.82114.1108

Literary Language Research Journalis licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.